

מאת יהודה בן-צור

פרשת ספינת המעפילים 'רפיח' – דצמבר 1946

סירנה - אתר הטביעה במפרץ הדרומי הגדול.

האי סירנה במרכז המפה.

ב-26 בנובמבר 1946 יצאה לדרכה מיוגוסלביה ספינת המעפילים ה-34 במניין אוניות המעפילים שעשו דרכן אל עבר חופי ארץ-ישראל לאחר מלה"ע ה-II. ספינת המשא הקטנה, S/S Athena, שבנתה בשנת 1893 - מונעת פחם בעלת תפוסה של כ-650 טון - פילסה את דרכה בים סוער, כשהיא נושאת ב"מחסניה" כ-800 מעפילים¹. בהגיעה לאחר כשבועיים לאזור איי הדודקאנז, היא נאלצה להיכנס למחסה במפרץ שכוח-אל באי סירנה Syrna. בשל תמרון עגינה לא מוצלח, התנפצה הספינה אל סלעי האי וטבעה תוך 40 דקות. רוב המעפילים עלו-קפצו על סלעי האי הצחיח. שמונה מהם נמשו מהים ללא רוח חיים ונקברו מתחת לסלעי האי (מספר מדויק של הנעדרים אינו ידוע).

'הגדעוני' (אלחוטן) **אברהם ליכובסקי** הצליח להפיח חיים במשדר רווי מי-הים ולהקים קשר עם שלוחת 'המוסד' באתונה. לבקשת הסוכנות היהודית, נענו שלטונות המנדט והצי הבריטי נצטוו לחלץ את המעפילים. שתי המשחתות, HMS Shevron and Providence, שעסקו באותה עת במסגרת 'הסיירת הפלסטינית' בציוד אוניות המעפילים, חשו לאי ובתנאי ים קשים, חילצו את האנשים והובילו אותם...מעצר בקפריסין. המעפילים, לא שכחו את חבריהם ולאחר שנים רבות, באוקטובר 1972, הצליחו בסיוע חיל הים, לאתר את הקברים ולהביא את שרידי גופותיהם לקבר ישראל בחיפה².

ב-28 באוקטובר 1997, נערך בחיפה כנס ההעפלה בהשתתפות קצינים בריטיים ששרתו במשחתות, שנטלו חלק בלחימה בהעפלה. במסגרת הכנס, נפלה בידי הזכות לסקור בקצרה את פעילות הפלי"ם. כשהזכרתי את פרשת 'רפיח', פניתי לעבר הקצינים הבריטיים: **"אינני יודע אם בזמנו הודו לכם על הצלת ניצולי הספינה. אם לא, אני עושה זאת כעת, אך למה [לכל הרוחות], כך חשבתי בלבן העברתם אותם לקפריסין ולא לארץ-ישראל".** איש לא קם לענות. לאחר הכנס, התכתב **סמק ינאי**, מפקד הפלי"ם האחרון, עם אדמירל ג'ון **דאילנד בוש**, מי שהיה בזמנו מפקד המשחתת 'שברון'. במכתבו מה-14 לנובמבר 1998, ציין האדמירל: **"...זוכר אני היטב את פעולת ההצלה. הרוח נשבה בחוזקה, ירדו גשמים והיה זה לילה איום. הוקל לי מאוד על שהצלחנו להוריד את כולם מהאי לפני שהם סבלו מהתיבשות וחוסר מזון..."**

באותה עת היה בידי מחקרו של פרופ. **מנחם שלח ז"ל**, 'הקשר היוגוסלבי'³ המתייחס לפרשת 'רפיח', בו נכתב, בין היתר: א. **"המעפילים אסירי התודה נשאו לכבוד 'אויביהם-מציליהם' נאומי תודה".** ב. **"ניצולות 'רפיח' וילדיהן הועברו, לפני משורת**

¹ המעפיל רפאל תדמור טוען: **"רשמית היינו 785 עולים, לא רשמית היינו 870"**, ללא הסבר.

² **קופמר בנימין**, מעפיל. חבר הועדה שהעבירה ב-1972 את השרידים לקבר ישראל בחיפה.

³ בהוצאת העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור – 'עם עובד', 1994 עמ' 80-174.

הדין המנדטורי, ארצה. הגברים נכלאו בקפריסין. פניית הסוכנות היהודית לנציב העליון... [ביחס] לבעליהן של נשות 'רפיח', נדחתה".

הצי הבריטי, אכן נחלץ להצלת המעפילים, אך חודש לאחר מכן הוא הגיש חשבון: "ב- 6 בינואר 1947 שיגרה מפקדת הצי הבריטי בים התיכון שדר לאדמירליות בלונדון בזו הלשון: מחיר הצלתם והעברתם [למעצר בקפריסין!] של היהודים ניצולי Ex-Athina 'רפיח' מסתכם בסך 4.430 ל"ש ו-18 שילינג. אנו תקווה כי הדבר יילקח בחשבון והסכום ישולם...". "התביעה הועברה למשרדי החוץ והמושבות. מר בייט ממשרד החוץ שירבט על המכתב את הדברים הבאים: מסופקני האם אי-פעם יושב הכסף... אולי כדאי להם [לצי] לפנות לסוכנות היהודית". הומור בריטי? יתכן. בהתייחסו לענין, הוסיף מנחם שלח: "בהנחה שמר בייט, אשר טיפל בחריצות רבה בלכידת מעפילים, היה חסר חוש הומור ונעדר אירוניה, חייבים להתייחס לדבריו במלוא הרצינות. מסתבר כי ממשלת ישראל, יורשתה של הסוכנות היהודית, עדיין חייבת לאדמירליות הבריטית בלונדון סכום אשר (בתוספת הצמדות ורבית) עלול לרוששה". החשבון – תרתי משמע – נשאר פתוח⁴.

GREEK SHIPS SET OUT

FROM OUR CORRESPONDENT

ATHENS, DEC. 9

Two destroyers and one landing craft of the Royal Greek Navy, with medical relief, clothing and food supplies, sailed to-day for Syrina. The Athens representative of the Jewish Agency to-day applied to the British Embassy asking for British help for the marooned, and was informed that all arrangements had already been made by the C-in-C., Mediterranean Fleet, and the R.A.F. Mid-East Command.

לאחרונה שוחחתי עם גד לסקר, ימאי הפלי"ם שהיה מפקד 'רפיח' וחלק את הטראומה יחד עם המעפילים, עד הגעתם לקפריסין. לדבריו: א. לא זכור לו מעמד בו נישאו נאומי תודה לבריטים. ב. כל מעפילי רפיח, נשים כגברים, הועברו למעצר בקפריסין, למעט כמה חולים ופצועים, שפוננו ע"י ספינה יוונית לרודוס <

במבוא ליומן המבצעים⁵ מציג זאב וניה הדרי, שהיה יד ימינו של שאול אביגור ראש 'המוסד לעליה ב', את ספור הספינה: א. המשחתת היוונית "תמיסטוקלס" ש"אספה את הפצועים והחולים ומשפחותיהם... והעבירה [אותם]... לאי רודוס" [קבוצה קטנה זו, הועברה בהמשך ארצה]. ב. "המשחתת הבריטית 'שברון'... הובילה את יתר האנשים לכרתים". ג. "בכרתים הועברו האנשים... לספינה אחרת, שהביאה אותם ישירות לקפריסין". ד. "הם לא שיתפו פעולה עם הבריטים, כאשר... ביקשו להורידם לחוף... ידענו שאין בכוחנו להתנגד הרבה זמן, אך לא רצינו שיקבלו את הרושם שהשלמנו... קמה מהומה... [הבריטים] סגרו את המחסן בצורה הרמטית... והכניסו פצצת עשן... זאת היתה תמונת זוועה... נוכחנו שאין טעם להמשיך... כך הגענו לקפריסין." גד לסקר ובנימין קופמר, אחד מניצולי הספינה, מאשרים גירסה זו, תוך הדגשה שהם הועברו ישירות מהמשחתת לאוניה שהובילה אותם לקפריסין.

'רפיח' על קרקעית הים.

בין הצוללנים (בשנת 1997) היו שלמה רייכמן ורפי תדמור. שניהם העפילו ב'רפיח', אחד בן 3 שבועות והשני בן 15.

⁴ מספרו של היסטוריון הצי הבריטי, נ. סטיוארט, ניתן להבין שהייתה התחייבות של הסוכנות היהודית לתשלום ההוצאות.

⁵ 'המוסד לעליה ב'. 'יומן מבצעים – פאריס 1947', בהוצאת אוניברסיטת בן-גוריון, 1991. עמ' מח-נא.